

KOMMERSİYA TƏŞKİLATLARI ÜÇÜN MİLLİ MÜHASİBAT ÜÇÜTÜ STANDARTLARININ KONSEPTUAL ƏSASLARININ TƏTBİQİ ÜZRƏ BƏZİ NƏZƏRİ ASPEKTLƏR

E.L.ƏFƏNDİYEV,

*İqtisadi elmləri namizədi, Azərbaycan Respublikası Məaliyyə Nazirliyinin
Üçət siyasəti şöbəsinin müdiri*

F.R.ƏBULLAYEVA,

*Azərbaycan Respublikası Məaliyyə Nazirliyinin Üçət siyasəti şöbəsinin
müfəttiş rəhbəri - sektor müdiri*

M.C.MƏMMƏDOVƏRƏV,

*Azərbaycan Respublikası Məaliyyə Nazirliyinin Üçət siyasəti şöbəsinin
aparıcı mütəxəssisi*

E-mail: e.afev@vsemail.az

Açar sözlər: Mühəsibət üsulu, maliyyə hesabatı, milli mühəsibət üsulu standartı, maliyyə hesabatlarının keyfiyyət göstəriciləri, müəssisə və sektoral informasiyanın məhdətləşdirilməsi, maliyyə hesabatlarının elementləri, qiymətləndirmə, hesabatçı

Azərbaycan Respublikası Məaliyyə Nazirliyi

Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibət Üçütü Standartlarının Konseptual Əsasları standartının aydınlaşdırılması və onunla maliyyə hesabatlarının hazırlanması üçün fundamental prinsipləri müəyyənləşdirir.

Konseptual Əsaslarda maliyyə hesabatlarının əsasindəki əsas etimadlar, maliyyə hesabatlarının keyfiyyət göstəriciləri, o cümlədən ədalətlik, müəssisə, etibarlı və müqəbilə əsli ilə bilən informasiyanın maliyyə hesabatlarında təqdim edilməsi, maliyyə hesabatları elementlərinin təsnifatı və qiymətləndirilməsi kimi məsələlər də əksini tapmışdır.

Hazırkı məqalədə müəssisə konseptual əsasında təqdim edilmiş maliyyə hesabatlarının əsasindəki etimadlar və keyfiyyət göstəriciləri, maliyyə hesabatlarının təsnifatı və qiymətləndirilməsini konkret misallar əsasında şərh edilmişdir.

Notasiya ilə, bu məqalədə maliyyə hesabatları barədə daha ətraflı məlumatlar əldə etmək və onların daha diqqətlə tərtib edilməsi üçün də tövsiyələr verəcəkdir.

Lİ. TƏYİNƏT, MƏQSƏD, TƏTBİQİ SAHƏ VƏ MALİYYƏ HESABATLARININ MƏQSƏDİ

Kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühəsibət Üçütü Standartlarına uyğun maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında təbii olaraq mühəsibət üçütünün fundamental prinsiplərinin öyrənilməsinə yəqin.

Maliyyə hesabatlarının şəffaflığına və etibarlılığına təminat edilməsi.

Kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühəsibət Üçütü Standartları əsasında maliyyə hesabatlarının tərtib edilməsi üçün istifadə edilməsi üçün təbii olaraq əsas prinsiplər;

- yuxarı bir standartla bu konseptual standartların arasında ciddiyyət yarandıqda, ümumiyyətlə bütün standartlar verilməlidir.

Maliyyə hesabatlarının məqsədi bu hesabatların istifadəçiləri nəzərdə tutaraq qurumların özəl vəsaitlərlə üçün mühasibat uçotu məlumatlarını maliyyə vəziyyətini, fəaliyyətinin nəticələrini və maliyyə vəziyyətinəki dəyişikliklər haqqında əhəmiyyətli məlumatları əldə etməsi üçün təmin etməkdir.

1.2. MALİYYƏ HESABATLARININ İSTİFADƏÇİLƏRİ

Aşağıda 7 istifadəçi qrupu və onlara dair verilən tələblər göstərilir:

İSTİFADƏÇİLƏR:

- Sahibkarlar qrupuna həm məvzud, həm də potensial məlumatlar, o cümlədən konvertasiya olunmuş qiymətli kağız və əsaslılara sahiblər, sənə məlumatçıları daxildir.

- Borcverənlər qrupuna məvzud və potensial məlumatları və qanunvericilik kredit təcrübələri aiddir.

- Məzhdən keçirən qrupuna məvzud, məlumatlı və keçmişdə çıxan işlər daxildir.

- Analitiklər və məlumatçılar qrupuna maliyyə əsaslıları və tədqiqatçıları daxildir.

- İşlər təminat qrupuna tədarüklərlər, istehlakçılar və digər xidmət tədarükçüləri, və tədarükçülər, məlumat, əlaqə də tədarükçülərə birləşməsi haqqında korporativ əldə etmələrində maraqlı olan şəxslər daxildir.

- Hökumət qrupuna dövlət və yerli hökumət orqanları daxildir.

- Cəmiyyət qrupuna məlumatların fəaliyyəti ilə əlaqədə olan və ya maraqlanan geniş icması qrupları təmsil edən şəxslər daxildir.

Maliyyə hesabatlarının məqsədi vergi qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuşdur və vergi uçotuna əsasən əlaqə məlumatlarında bu hesabatlar "Mühasibat uçotu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa tələblərinə uyğun olaraq məlumat əldə etməyə bələdiz məlumat vəziyyəti ilə birlikdə təqdim və dərc olunur. Vergi məlumatları əlaqə məlumatları vergi orqanlarına tələblərinə uyğun olaraq ayrıca hazırlanmalıdır.

TƏLƏBLƏR

- Sahibkarlar əlaqə məlumatları ilə əlaqədə dəyişikliklərə qəbul edilmiş məqsədi ilə məlumatları gələcəki vəziyyətləri qiymətləndirmək üçün, əlaqə məlumatlarının dəyişikliklərini izləməyə imkan verən.

- Məzhdən keçirən məlumatları və borcverənlərə məlumatları qəbul edilmiş məlumatları və borcverənlərə məlumatları qiymətləndirmək üçün.

- İşlər keçirənlərin stabil və gələcəki məlumatları haqqında məlumatlar.

- Sahibkarlar məlumatları məlumat və məlumatların fəaliyyəti məlumatları məlumatları haqqında məlumatlar.

- Məlumatların uzun müddət ətrafında ticarət əlaqələrini yoxlamaq və ticarət əlaqələrini yoxlamaq.

- Fəaliyyəti və vergi məlumatları məlumatları, əlaqə məlumatları məlumatları haqqında məlumatlar.

- Birləşdirilmiş məlumatların qiymətləndirilməsi üçün məlumatlar.

Maliyyə hesabatları keçmiş dövr üçün informasiyalar əks etdirməlidir.

a) Ardıcılıq

Müqayisə olunan informasiyanın ən müxtəlif xüsusiyyətlərindən biri ardıcılıqdır. Müqayisəlilik prinsipi maliyyə hesabatlarında əks olunan informasiyanın dövrlər dövrə ardıcıl olaraq təqdim olunmasını, qiymətləndirilməsini və təqdim edilməsini tələb edir.

İnformasiyanın ardıcılıq prinsipi ilə rəffindən bütün dövrlər arasında eyni hadisələr üçün eyni ölçü metodundan təbii ehtiyatlı istifadə edilir. Lakin, ardıcılıq prinsipinin təbii edilməsi maliyyə hesabatlarının effektivliyinə, müvafiqliyinə və etibarlılığına təhlükə törətməkdədir. Müqayisəlilik üçün ölçü əsaslarında dəyişikliklərin edilməsi mənasız yaranmamalıdır.

İnformasiyanın müvafiqliyi və ardıcılıq maliyyə hesabatlarının hazırlanması zamanı istifadə olunan ölçü əsasları haqqında istifadəçilərin məlumatlandırılması təmin etməlidir. Təbii ölçü əsasları arasında hər hansı dəyişikliklər edildikdə, bu dəyişikliklər onların məqsədləri ilə birlikdə aydın şəkildə açıqlanmalıdır.

Müqayisə prinsipi ölçü metodunun əvvəlki metodla ehtiyatlılığını bəzəndə şübhəli etməyi ehtiva etməli təbii ölçü əsasları arasında dəyişikliklərin müvafiqliyi və müvafiqliyi təmin etməli təbii ölçü əsasları üçün maliyyə hesabatında açıqlanmalıdır.

1.5. MÜNASİB VƏ ETİBARLI İNFORMASIYANIN MƏHDUDLUĞU

a) vaxtda təqdimat ilə etibarlıq arasında tarazlıq

İnformasiyanın müvafiqliyi üçün vaxtda təqdimat etibarlıdır. Təqdimatın vaxtda təqdimatı məqsətlə bağlı

məlumatın vaxtda informasiya ilə müvafiqliyi (vaxtda təqdimat). Lakin, ölkələr arasında, informasiyanın vaxtda təqdimatın vaxtda təqdimatı məqsətlə müvafiqliyi və digər hadisələrin bütün aspektlərində (məqsətlə müvafiqliyi) qərar verilməsi tələb olunur. Bu da maliyyə hesabatlarında təqdimatın informasiyanın etibarlılığı müvafiqliyi üçün əsasını tələb edir. Ölkələr, hesabatın təqdimatı məqsətlə bütün aspektlər müvafiqliyi təmin etməli şübhəli, informasiya yüksək dərəcəli tələbdir, lakin bəzəndə əvvəl qərar qərarı etibarlı olan istifadəçilər üçün az faydalı ola bilər. Müqayisəlilik prinsipi maliyyə hesabatlarının vaxtda təqdimatı müvafiqliyi və etibarlılığından ödəmə tələb edir. Müvafiqliyi təmin etməli şübhəli, informasiya yüksək dərəcəli tələbdir, lakin bəzəndə əvvəl qərar qərarı etibarlı olan istifadəçilər üçün az faydalı ola bilər. Müqayisəlilik prinsipi maliyyə hesabatlarının vaxtda təqdimatı müvafiqliyi və etibarlılığından ödəmə tələb edir. Müvafiqliyi təmin etməli şübhəli, informasiya yüksək dərəcəli tələbdir.

b) zamanın məqsətlə arasında tarazlıq

Maliyyə hesabatlarında təqdimatın informasiyanın vaxtda təqdimatı məqsətlə müvafiqliyi və etibarlılığı arasında tarazlıq təmin etməlidir. Bunu görə də, maliyyə hesabatlarında informasiyanın vaxtda təqdimatı müvafiqliyi və etibarlılığı arasında tarazlıq təmin etməli şübhəli, informasiya yüksək dərəcəli tələbdir.

c) keyfiyyət xüsusiyyətləri arasında tarazlıq

Təqdimatın keyfiyyət xüsusiyyətləri arasında tarazlıq təmin etməli şübhəli, informasiya yüksək dərəcəli tələbdir. Bunu görə də, maliyyə hesabatlarında informasiyanın vaxtda təqdimatı müvafiqliyi və etibarlılığı arasında tarazlıq təmin etməli şübhəli, informasiya yüksək dərəcəli tələbdir. Müvafiqliyi təmin etməli şübhəli, informasiya yüksək dərəcəli tələbdir.

edilməsi nəticəsində ətraf mühitin qorunub saxlanması üçün verənə ödənişlərinin axınları məbləğində yazılan qonşu əldə olunmuşdur.

II. ÖHDƏLİK - müəssisənin keçmiş həssaslarından yazılmış və iqtisadi məqsətlə əməliyyat gəlirini ödənişlərinə (vəsailərinə) müəssisədən konars əsas ilə nəticələnən məvənlər hesabıdır.

Öhdəliklər quruculuq və quruculuq öhdəliklərinə bənzəyir.

Uzunmüddətli öhdəliklər - müəssisəyə məxsus olan və məvənlə məaliyyə ilində ödənilməsi nəzərdə tutulan məbləğlərdir.

Qısamüddətli öhdəliklər - müəssisəyə məxsus olan və məvənlə məaliyyə ilində ödənilməsi nəzərdə tutulan məbləğlərdir.

Uzunmüddətli öhdəliklərin hesablanması fərdi ödənilməsi cari hesabat dövründə nəzərdə tutulmuşdur. Qısamüddətli öhdəliklər kimi qəbul edilir.

III. KAPİTAL - bütün öhdəliklər qarşıdan sonra, müəssisənin xalis aktivlərinin dəyəridir.

Kapital bir sıra mənbələrdən vəsait hesabına yığılmasıdır. Məsələn, nisqəmə məqbulatdan, əməliyyat gəlirlərindən, geri alınmış kapitaldan (səhənlərdən), kapital ödənişlərindən və bəzi ödənilməmiş məbləğlərdən ibarət olur.

Kapital müəssisənin təminatçı aktivlərindən təminatçı öhdəliklərinin quruculuqdan sonra qalan qalıq dəyəri quruculuqda təminat.

Məhsul və zərər haqqında hesabatın əməliyyatıdır.

IV. GƏLİR - məliyyətlərin kapital quruculuğu ilə əlaqəli olmayaraq, lakin kapitalda artım ilə nəticələnən və hesabat dövrü ərzində aktivlərin artımını, daxil olma və ya öhdəliklərin azalması məbləğində iqtisadi məqsətlərin artımınıdır.

Gəlir əsas və sair gəlirlərdən ibarət olur. Əsas gəlir müəssisənin əməliyyatı zamanı yazılmış məbləğliq bağlaşdır. Əsas gəlir müəssisənin əməliyyatı zamanı yazılmış məbləğliq bağlaşdır.

Sair gəlir müəssisənin əməliyyatı zamanı yazılmış məbləğliq bağlaşdır. Əsas gəlir müəssisənin əməliyyatı zamanı yazılmış məbləğliq bağlaşdır.

Məsələn: Çirəliq bir məbləğliq məliyyətlə il əməliyyatı zamanı əsasda çirəliq bəzi və bu çirəliq sənə. Hesabat dövründə çirəliq əsas 10000 mənat təqvil etmişdir. Həmin dövə çirəliq təminatçı hesabı əməliyyatı zamanı əsas və digər məvənlərdən 3000 mənat əməliyyatıdır.

Çirəliq bəzi ilə bağlı olan birinci məliyyətlə çirəliqin əməliyyatı hesabı əməliyyatı zamanı əsas gəlir 10000 mənat məbləğində məliyyətlə əməliyyatıdır.

İkinci məliyyətlə çirəliqin əməliyyatı hesabı əməliyyatı zamanı əsas gəlir 2000 mənat təqvil etmişdir.

Bəzidə, çirəliqin əsas gəliri 13000 mənat əməliyyatı zamanı əsas əməliyyatıdır.

V. XƏRÇ - məliyyətlərin əsasda məqbulat bəzi məliyyətlərinə ilə əlaqəli olmayaraq, lakin kapitalın azalması ilə nəticələnən, hesabat dövrü ərzində aktivlərin konars əsas və ya azalması və öhdəliklərin artımını hesabına bəzi verən iqtisadi məqsətlərin artımınıdır.

Xərçlər əsas və sair məvənlərdən ibarət olur.

Əsas xərç müəssisənin əməliyyatı zamanı yazılmış məbləğliq bağlaşdır. Əsas xərç müəssisənin əməliyyatı zamanı yazılmış məbləğliq bağlaşdır.

Sair xərç müəssisənin əməliyyatı zamanı yazılmış məbləğliq bağlaşdır. Əsas xərç müəssisənin əməliyyatı zamanı yazılmış məbləğliq bağlaşdır.

Məsələn: Çirəliq bir məbləğliq məliyyətlə il əməliyyatı zamanı əsasda çirəliq bəzi və bu çirəliq sənə. Hesabat dövründə çirəliq bəzi ilə bağlı məvənlərdən

(a) İllik dəyər

- Aktivin illik dəyər əsasında qiymətləndirilməsi onun əldə edilməsi zamanı pul vəsaitlərinin və ya pul vəsaitlərinin ekvivalentlərinin bəhdərlənmiş məbləği və ya verilmiş əvvəlcələrinin (məhsulata) verilmiş qeyri-müəttər aktivlərin, qəbul edilmiş öhdəliklərin, buraxılmış kapital alınmasının) ədədi dəyəri ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur;

- Öhdəliyin illik dəyər əsasında qiymətləndirilməsi müəssisənin adı ilə yerində bu öhdəliyin yerinə yetirilməsi məqsədilə ödənilməsi gözlənilən pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin məbləği, yaxud bəzi öhdəliyi əvvəlcə alınmış pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin məbləği, yaxud alınmış digər vəsaitlərin ədədi dəyəri ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur.

(b) Cari dəyər

- Aktivin cari dəyəri əsasında qiymətləndirilməsi hal-hazırda analoji aktivlərin əldə edilməsi üçün ödənilməli olan pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin məbləği ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur;

- Öhdəliyin cari dəyəri əsasında qiymətləndirilməsi onların hal-hazırda yerinə yetirilməsi məqsədilə ödənilməli olan pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin nominal (dökontraktlaşdırma) məbləği ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur.

(c) Müətləh sətəş dəyəri

- Aktivin müətləh sətəş dəyəri əsasında qiymətləndirilməsi müəssisənin adı ilə yerində bu aktivin satılması məqsədində əldə edilə biləcək pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin məbləği ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur;

- Öhdəliyin müətləh sətəş dəyəri əsasında qiymətləndirilməsi müəssisənin adı

ilə yerində bu öhdəliyin yerinə yetirilməsi məqsədilə pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin ödənilməli olan nominal (dökontraktlaşdırma) məbləği ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur.

(ç) Dökontraktlaşdırma dəyəri

- Aktivin dökontraktlaşdırma dəyəri əsasında qiymətləndirilməsi müəssisənin adı ilə yerində bu aktivin istifadəsindən gözlənilən gələcək salis pul vəsaiti daxil-mələrinin hal-hazırkı məbləği ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur;

- Öhdəliyin dökontraktlaşdırma dəyəri əsasında qiymətləndirilməsi müəssisənin adı ilə yerində bu öhdəliyin yerinə yetirilməsindən gözlənilən gələcək salis pul vəsaiti daxil-mələrinin hal-hazırkı məbləği ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur.

(d) Ədədi dəyər

- Aktivin ədədi dəyər əsasında qiymətləndirilməsi onun müstəqil, yəni məkanadandırma və bu cür əməliyyat həyata keçirməklə əlaqəli olan təsəvvür əsasında müətləh məqsətdə əldə edilə biləcək məbləği ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur;

- Öhdəliyin ədədi dəyər əsasında qiymətləndirilməsi müstəqil, yəni məkanadandırma və bu cür əməliyyat həyata keçirməklə əlaqəli olan təsəvvür əsasında əməliyyatın icrası zamanı bu öhdəliyin yerinə yetirilməsi üçün tələb olunan məbləği ilə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur.

Müvafiq Milli Mühəsibət Uçota Standartları əsasında bəhdərlərinin ayrı-ayrı elementləri üzrə istifadə oluna biləcək müxtəlif qiymətləndirmə üsulları müəyyən edilmişdir.

Milli Mühəsibət Uçota Standartları Qərarı ilə qiymətləndirmə əsasında (Modifikasiya edilmiş illik dəyərlərin) istifadə edil-

QO‘SHIMACH SIQAHISI:

1. *Kommersiya Tashkilotlari Uchun Milliy Hisoblash Ustun Standartlarini Konseptual Asoslash*
2. www.mafyuz.gov.uz

E.O.Abdullayev, F.A.Abdullayeva, M.J.Mammadov

**Some Theoretical Aspects of Application of the Conceptual Framework
of the National Accounting Standards for Commercial Organizations**
RESUME

Conceptual framework of the National Accounting Standards for Commercial Organizations is an integral part of the standards, which describes fundamental principles of preparation of financial statements in accordance with the IFRS.

In this article with illustrative examples are given conceptual framework grounding application of the National Accounting Standards for Commercial Organizations, qualitative characteristics of financial statements providing achievement of understandability, relevant, reliable and comparable information, as well as recognition and measurement of elements (assets, liabilities, equity, income and expenses) of financial statements.

E.O.Abdullayev, F.A. Abdullayeva, M.J.Mammadov

**Some Theoretical Aspects of Application of the Conceptual Framework
of the National Accounting Standards for Commercial Organizations**
SUMMARY

Conceptual Framework of the National Accounting Standards for Commercial Organizations is an integral part of the standards, which describes fundamental principles of preparation of financial statements in accordance with the IFRS.

In this article with illustrative examples are given conceptual framework grounding application of the National Accounting Standards for Commercial Organizations, qualitative characteristics of financial statements providing achievement of understandability, relevant, reliable and comparable information, as well as recognition and measurement of elements (assets, liabilities, equity, income and expenses) of financial statements.